

ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์หลักของปิแอร์ บูร์ดิเยอ

The Relationships among the Core Concepts of Pierre Bourdieu

ธานิดา บุญวรรณ¹

Thanida Boonwanno

Received: November 18, 2021/ Revised: April 22, 2022/ Accepted: May 6, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้อธิบายเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์หลักต่าง ๆ ของปิแอร์ บูร์ดิเยอ โดยแบ่งการวิเคราะห์มโนทัศน์ออกเป็นสามกลุ่มหลัก ได้แก่ หนึ่ง มโนทัศน์ที่เกี่ยวกับผู้กระทำการและการกระทำ สอง มโนทัศน์ที่เกี่ยวกับพื้นที่ทางสังคม และตำแหน่ง ซึ่งประกอบไปด้วยมโนทัศน์หลัก ๆ เช่น สนาม, ดอกชา,ทุน, การจำแนกให้แตกต่าง และชนชั้น สาม มโนทัศน์ที่เกี่ยวกับการผลิตซ้ำ ซึ่งประกอบไปด้วยมโนทัศน์หลัก ๆ เช่น disposition, อาบิตุส, การครอบงำ, ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์, illusio และ hysteresis ทั้งนี้ การวิเคราะห์สังคมและวัฒนธรรมโดยประยุกต์ใช้มโนทัศน์หลักของบูร์ดิเยอนั้นมีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกตั้งแต่ระดับมหภาคที่อธิบายถึงพื้นที่ทางสังคม สนามและทุนไปจนถึงระดับจุลภาคที่ว่าด้วยการกระทำหรือการปฏิบัติการของผู้กระทำการทางสังคม

คำสำคัญ: ปิแอร์ บูร์ดิเยอ, สนาม, ทุน, อาบิตุส, ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Lecturer, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Science, Naresuan university), Email: thanida1307@gmail.com

Abstract

This academic article aims explain the relationships among the core concepts of Pierre Bourdieu by categorizing them into three main groups. Firstly, it is about the core concepts of *Agent* and *Action*. Secondly, there are the core concepts of *Social space* and *Position* which consist of *Field*, *Doxa*, *Capital*, *Distinction*, and *Class*. Thirdly, the core concepts of *Reproduction* are also clarified and linked inseparably to *Disposition*, *Habitus*, *Symbolic Violence*, *Illusion*, and *Hysteresis*. The analysis of the society and culture performed by applying Pierre Bourdieu's core concepts, it was found that the concepts are inextricably linked with the macro-level analysis on social space, field, and capital to the micro-level analysis of action or social agent's practices.

Keywords: Pierre Bourdieu, field, capital, habitus, Relationship between concepts

บทนำ

ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu 1930-2002) เป็นนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสคนสำคัญ หลายมโนทัศน์ของเขาถูกนำมาใช้ในการสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาหรือการวิจัยทางสังคมศาสตร์ในวงวิชาการไทย ซึ่งการประยุกต์ใช้มโนทัศน์ของบูร์ดิเยอโดยส่วนใหญ่มักนำแนวคิดเรื่อง ทุน (capital) สนาม (field²) อาบิตุส³ (habitus) รสนิยม (taste) ชนชั้น (class) และการปฏิบัติการ (practice) มาอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมไทยเป็นหลัก รวมทั้งประยุกต์ใช้มโนทัศน์ดังกล่าว ทั้งกับวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

² สนาม หรือ field ในภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่า champ

³ ออกเสียงตามภาษาฝรั่งเศส หรือคือคำว่า อาบิตัส ตามการออกเสียงในภาษาอังกฤษ ในบทความนี้ ผู้เขียนใช้คำว่า “อาบิตุส”

มโนทัศน์เรื่องทุนทางวัฒนธรรมของบุรีดิเยอที่ถูกนำไปสร้างกรอบแนวคิดทั้งในวิธีวิจัยเชิงปริมาณ และวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ตัวอย่างการใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณร่วมกับเชิงคุณภาพ ได้แก่ งานของ ทรงยศ สารโรจน์ (Sarot, 2014) เรื่อง *การพัฒนาแบบการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนเรือนแพลุ่มน้ำสะแกกรัง* ซึ่งถือว่าเป็นงานวิจัยที่พยายามวัดหรือหาค่าเชิงปริมาณจากมโนทัศน์หลักของบุรีดิเยอ ความน่าเชื่อถือนี้ก็ถูกนำเสนอเช่นเดียวกันในวงวิชาการตะวันตก (โปรดดู Robson and Sanders, 2009) ส่วนงานศึกษาหรืองานวิจัยเชิงคุณภาพที่ประยุกต์ใช้มโนทัศน์หลักต่าง ๆ ของบุรีดิเยอที่ได้รับการตีพิมพ์นั้นมีจำนวนมาก และหลากหลายสาขาวิชา ไม่ว่าจะเป็นรัฐศาสตร์ สังคมวิทยา วารสารศาสตร์ พัฒนศึกษา ฯลฯ ดังการใช้มโนทัศน์เรื่องสนาม ทุน อาบิตูสและรสนิยมในเชิงสุนทรียศาสตร์ผ่านภาพถ่ายที่ปรากฏในปี 2553 ในงานของสุวัฒน์ พันผา (Puenpa, 2010) โดยวิเคราะห์ว่าการส่งผลงานภาพถ่ายของนักเรียน นิสิต นักศึกษาเข้าร่วมการประกวดของมูลนิธิฌอง เอมิล การ์โรซ นั้นมีความสัมพันธ์กับการส่งสมทุนประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนทางวัฒนธรรมซึ่งหมายถึงความรู้ด้านศิลปะและการถ่ายภาพซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผลมาจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจากสถาบันทางสังคมต่าง ๆ นอกจากมโนทัศน์ดังกล่าวข้างต้นจะนำไปสร้างกรอบแนวคิดเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยที่เกี่ยวกับการประกวดภาพถ่ายแล้ว ยังถูกนำไปใช้ในงานศึกษาการผลิตภาพยนตร์สารคดีเชิงสังเกตการณ์ ในงานของอุณาโลม จันทร์รุ่งมณีกุล (Chanrungmaneekul, 2016) ที่ขยายวงการอธิบายถึงชาวบ้านในชุมชนบางละมุง จังหวัดชลบุรีโดยใช้มโนทัศน์อาบิตูสและทุนทางวัฒนธรรมที่สั่งสมและแฝงฝังอยู่ในตัวเองของชาวบ้านในการต่อรองและสร้างความหมายของการเป็น “คนใน” เพื่อคัดค้านการขยายท่าเรือแหลมฉบังเฟสสาม รวมทั้งใช้มโนทัศน์เรื่องสนาม ในฐานะที่กระบวนการผลิตและการเผยแพร่ภาพยนตร์คือสนามปฏิบัติการที่ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่ในการช่วงชิงต่อรอง

นอกจากมโนทัศน์เรื่องทุนของบุรีดิเยอจะถูกอธิบายเชื่อมโยงกับสนาม อาบิตูส และรสนิยมแล้ว ยังถูกอธิบายเชื่อมโยงกับมโนทัศน์เรื่องการผลิตซ้ำ (reproduction) เช่น วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีการบริหารของดวงพร คงพิกุล (Kongpikul, 2012) ที่ศึกษาเรื่องการผลิตซ้ำทุนทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาโรงเรียนพระหฤทัยคอนแวนต์ โดยใช้มโนทัศน์เรื่องทุนทางวัฒนธรรมและ

การผลิตซ้ำทุนทางวัฒนธรรมในโรงเรียนของบุรีรัมย์ โดยวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรมที่มีในโรงเรียนและที่ถูกผลิตซ้ำออกเป็น 3 รูปแบบ คือ ทุนที่มีอยู่ในตัวตนหรืออุปนิสัย (embodied form) ทุนที่อยู่ในรูปของวัตถุ (objectified form) และทุนที่อยู่ในรูปของสถาบัน (institutionalized state) ซึ่งการวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบหรือในสภาพทั้งสามประการนี้ก็ได้ถูกนำมาใช้ในดัชนีพันธะของ ทรงยศ สาโรจน์ (Sarot, 2014) ด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งงานศึกษานี้ใช้มิติทัศน์เรื่องทุนของบุรีรัมย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสัญลักษณ์ในการอธิบายว่าชุมชนเรือนแพแห่งแม่น้ำสะแกกรังนั้นสะสมอำนาจจากการมีทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสัญลักษณ์ผ่านการมีตัวตนทางชาติพันธุ์

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับงานศึกษาที่ใช้มิติทัศน์ของบุรีรัมย์ในการสร้างกรอบแนวคิดทฤษฎีนั้นจะพบว่า งานศึกษาส่วนมากจะใช้มิติทัศน์เรื่องทุนเป็นหลัก ซึ่งมีทั้งการใช้จำเพาะแค่ทุนบางประเภทอย่างทุนทางวัฒนธรรมและการใช้อย่างรวม ๆ ในหลายประเภทไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคมและทุนทางสัญลักษณ์ประกอบกัน สิ่งที่น่าสนใจก็คือ การใช้มิติทัศน์เรื่องทุนเป็นกรอบแนวคิดนั้นมักจะไม่ได้ถูกใช้อย่างโดดเด่นโดยปราศจากการอธิบายเชื่อมโยงกับมิติทัศน์หลักอื่น ๆ ดังเช่น งานของณัฐวรรธ อุไรอำไพ กิรติพร จุฑะวิริยะและจักรพันธ์ ชัดชุมแสง (Auraiampai, Jutaviriya and Cadchumsang, 2018) ที่ศึกษาเรื่อง ทุนกับการสร้างเครือข่ายทางสังคมของคนไทยเชื้อสายเวียดนามภายใต้การเปลี่ยนผ่านนโยบายในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาวจังหวัดนครพนม ในงานของภูริณัฐร์ โชติวรรณ (Chotiwan, 2016) ที่นำเอามิติทัศน์เรื่องทุนประเภทต่าง ๆ ไปวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนทุนเพื่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ การทอดเลือกของชุมชนบางสระเก้าจังหวัดจันทบุรี ซึ่งการใช้มิติทัศน์เรื่องทุนมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับการปรับเปลี่ยนทุนเพื่อการดำรงชีวิตและรักษาไว้ซึ่งประโยชน์ของชุมชนของผู้กระทำการนี้ยังปรากฏอีกในงานของสิริพลิน สิงห์อินทร์ เรื่อง ทุนของผู้ค้าชายแดน ณ จุดผ่อนปรนทางการค้าชายแดนไทย-ลาว 3 แห่งของจังหวัดเชียงราย (Sing-In, 2018) นอกจากการปรับเปลี่ยนหรือปรับเปลี่ยนทุนประเภทหนึ่งไปสู่ทุนอีกประเภทหนึ่งเพื่อการดำรงชีพหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจแล้ว ยังปรากฏงานที่วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของทุนซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นพลวัตของทุนทุกประเภท อาทิ งานของ รุจิเรข โกมินทรชาติ และชินชนก

โควินท์ (Komintrachatch and Kovin, 2017) เรื่อง เครือข่ายอินแปง: พลวัตและการเปลี่ยนแปลงของทุน อย่างไรก็ตาม มีข้อจำกัดเพียงตัวของทุนประเภทต่าง ๆ เท่านั้นที่มีความเป็นพลวัตในตัวเอง หากแต่มีข้อค้นพบที่ทุนยังสามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งได้ เช่นเดียวกัน ดังเช่นงานเรื่อง พัฒนาการของแนวคิดทุน: บริบทสังคมอีสาน ของ ประภาพร สุปัญญา (Supunya, 2021) นอกจากมีข้อค้นพบของบุรีดิเออจะสามารถนำมาใช้วิเคราะห์การปรับเปลี่ยนรูปแบบของทุน และการเปลี่ยนแปลงของทุน ยังถูกนำมาใช้วิเคราะห์เรื่องการสะสมทุนอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสะสมทุนทางการเมือง ซึ่งก็นำไปสู่การสะสมทุนประเภทอื่นๆตามไปด้วยดังปรากฏในงานของมาดอล จารูญรัตน์ (Jaroonrat, 2020) เรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการสะสมทุนทางการเมืองของตระกูลเทือกสุบรรณ

นอกเหนือไปจากข้อค้นพบเรื่องทุนในการสร้างกรอบแนวคิดเพื่อวิเคราะห์เชื่อมโยงไปยังประเด็นปัญหาอื่นๆแล้ว ข้อค้นพบหลักอื่นๆอย่างเช่น การผลิตซ้ำ ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ยังปรากฏในงานของรุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข (Yanyongkasemsuk, 2014; 2015) เรื่อง มโนทัศน์ชนชั้นและทุนของปีแอร์ บูร์ดิเออ และเรื่อง ทุนกับการแต่งงาน ที่เชื่อมโยงเรื่องการแต่งงานเข้ากับการรักษาทุนของแต่ละชนชั้น โดยวิเคราะห์ว่าการแต่งงานนั้นเป็นรูปแบบเชิงสถาบันแบบหนึ่งที่ผลิตซ้ำชนชั้นทางสังคม โดยงานชิ้นนี้เชื่อมโยงมโนทัศน์เรื่องทุนกับอีกหลากหลายมโนทัศน์ไม่ว่าจะเป็นชนชั้น สุนาม ตำแหน่ง พื้นที่ทางสังคม การผลิตซ้ำ การครอบงำ ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์และการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์

อย่างไรก็ดี งานศึกษาประเด็นปัญหาในสังคมไทยที่ประยุกต์ใช้มโนทัศน์ของบุรีดิเออไม่ได้มีเพียงการใช้มโนทัศน์เรื่องทุนเป็นจุดตั้งต้นเพื่ออธิบายเชื่อมโยงกับมโนทัศน์อื่น ๆ เท่านั้น ในปี 2544 พบหนังสือเรื่อง รสนิยม ภาษาในสังคมไทยยุคบริโภคนิยม ของสมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ (Chaisingkananont, 2001) ที่ใช้มโนทัศน์เรื่องรสนิยม (taste) และงานเรื่อง Distinction (1984b) เป็นจุดตั้งต้นในการอธิบายโดยเชื่อมโยงกับเรื่องของชนชั้นในสังคมที่ถูกจัดแบ่งตามอาชีพ รายได้และการศึกษารวมทั้งเชื่อมต่อการมีรสนิยมกับทุนประเภทต่าง ๆ ที่ปัจเจกบุคคลมี

นอกจากงานศึกษาที่ประยุกต์ใช้มโนทัศน์เรื่องทุนและรสนิยมของบูร์ดิเยอ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว งานชิ้นสำคัญมากอีกงานคือ งานศึกษาของ สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต (Prasongbundit, 2010) ที่ใช้มโนทัศน์ฮาบิทัสเป็นจุดตั้งต้นในการอธิบายเชื่อมโยงความสัมพันธ์ไปยังประเด็นอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นชนชั้น ร่างกายและการปฏิบัติร่างกาย หรือการปฏิบัติ (practice) รวมทั้งเปรียบเทียบแนวคิดของบูร์ดิเยอกับทฤษฎีมานุษยวิทยาสำนักต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสำนักโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (Structural-Functionalism) โครงสร้างนิยม (Structuralism) มาร์กซิสม์ (Marxism) และชาติพันธุ์วิธีวิทยา (Ethnomethodology)

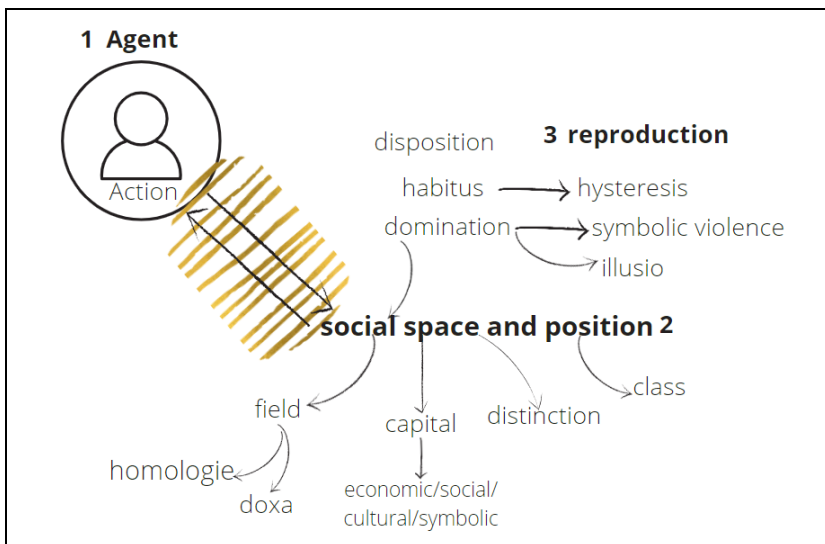
งานชิ้นสำคัญชิ้นสุดท้ายแต่ไม่ท้ายที่สุดคือ งานแปลบทที่ 6 ที่ว่าด้วยเศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์ (l'économie des biens symboliques) ที่อยู่ในหนังสือชื่อ *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action* (1994) โดย ชินดา เสี่ยงมไพศาลสุข (Bourdieu, 2007) งานชิ้นนี้มีความสำคัญเพราะเป็นงานแปลจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสที่ถ่ายทอดและเทียบเคียงระดับของคำศัพท์ ระดับของภาษา ทั้งยังคงไว้ซึ่งลีลาการเขียนตามต้นฉบับ แม้ວ່າงานแปลชิ้นนี้จะไม่ได้ใช้มโนทัศน์เรื่องทุนหรืออาบิทัสเป็นจุดตั้งต้น แต่การทำความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์ (bien symbolique) และการกระทำเชิงสัญลักษณ์ (acte symbolique) ก็มีอาจแยกอธิบายได้ขาดจากมโนทัศน์เรื่องทุน

งานศึกษาที่ใช้มโนทัศน์ของปิแอร์ บูร์ดิเยอดังกล่าวข้างต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่มีความสำคัญอย่างมากในการเป็นจุดตั้งต้นของบทความวิชาการชิ้นนี้ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์หลักต่าง ๆ ของบูร์ดิเยอ รวมทั้งแสดงให้เห็นว่า การอธิบายสังคมและวัฒนธรรมผ่านมโนทัศน์ต่าง ๆ ของบูร์ดิเยอนั้นมีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกตั้งแต่ระดับจุลภาคหรือระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งมักอธิบายด้วยมโนทัศน์อย่างอาบิทัส หรือ ปฏิบัติการ ไปจนถึงระดับมหภาคหรือระดับโครงสร้างสังคมซึ่งมักอธิบายด้วยมโนทัศน์อย่างพื้นที่ทางสังคม สนาม ชนชั้น เป็นต้น

ทั้งนี้ บทความวิชาการนี้เป็นการศึกษาเอกสาร โดยอาศัยทั้งงานชิ้นต้นที่เขียนโดยบูร์ดิเยอและผลงานชิ้นสองที่อธิบายแนวคิดของบูร์ดิเยอ ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส

ผังความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์หลักของปีแอร์ บูร์ดิเยอ

ผู้เขียนบทความเอกสารและสรุปผังความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์หลักต่าง ๆ ของบูร์ดิเยอดังแผนภาพด้านล่าง โดยบทความวิชาการชิ้นนี้จะเริ่มต้นอธิบายจากระดับจุลภาคซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับผู้กระทำการและการกระทำของผู้กระทำการ (ดังแสดงในหมายเลข 1) อันประกอบด้วยมโนทัศน์เรื่องผู้กระทำการ (agent) และการกระทำ (action) ตามด้วยการอธิบายเชื่อมโยงไต่ระดับถึงมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับพื้นที่ทางสังคมและตำแหน่งทางสังคม (ดังแสดงในหมายเลข 2) ซึ่งภายในหัวข้อจะประกอบด้วยการอธิบายเชื่อมโยงถึงมโนทัศน์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ทางสังคมและตำแหน่ง (social space and position), การจำแนกให้แตกต่าง (distinction), ชนชั้น (class), ทุน (capital), สนาม (field), ความคล้ายคลึงกัน (homologie) และความเชื่อที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นความจริงและถูกต้องในสังคม หรือ ด็อกซา (doxa)

ภาพที่ 1: ผังความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์หลักของปีแอร์ บูร์ดิเยอ

ที่มา: สรุปโดยผู้เขียน, 2564

สุดท้าย หมายเลข 3 ผู้เขียนพยายามแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกระหว่างพื้นที่ทางสังคมและปฏิบัติการของผู้กระทำการผ่านมโนทัศน์หลักสำคัญ ๆ อย่าง นิสัยใจคอหรือแนวโน้มที่คนคนนั้นจะกระทำการบางสิ่งบางอย่าง (disposition), อาบิตุส (habitus), การครอบงำ (domination), ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (symbolic violence), เกมของสนาม (illusio), และ hysteresis

ทั้งนี้ งานชิ้นหลักพื้นฐานที่ผู้เขียนนำมาใช้ทบทวน วิเคราะห์และเชื่อมโยงออกมาเป็นแผนผังข้างต้นนี้ ได้แก่ งานเรื่อง *Les heritiers: les étudiants et la culture* (1964), *Le reproduction: éléments pour une théorie du système d'enseignement* (1970) และ *La distinction. Critique sociale du jugement* (1979) ซึ่งเป็นผลงานที่เริ่มกล่าวถึงมโนทัศน์หลักอย่างทุน สนาม อาบิตุส พื้นที่ทางสังคม ขนชั้นทางสังคม

มโนทัศน์ที่เกี่ยวกับผู้กระทำการและการกระทำ (Agent - Action)

การศึกษาการกระทำของผู้กระทำการที่ปรากฏผ่านมโนทัศน์อาบิตุสก็ดี หรือว่าการปฏิบัติการก็ดี มิสามารถทำความเข้าใจโดยปราศจากการเชื่อมโยงกับมโนทัศน์อื่นๆอย่างทุนหรือสนามหรือตึกขาและ ตำแหน่ง (positions) ไปได้ นั้นหมายความว่า แม้จะเป็นการกระทำหรือปฏิบัติการที่ผู้กระทำการซึ่งอยู่ในระดับจุลภาคหรือระดับปัจเจกบุคคลเป็นผู้กระทำ แต่การกระทำหรือการปฏิบัติการดังกล่าวนั้นมีสิ่งที่เป็นโดยธรรมชาติ หากแต่ถูกหล่อหลอมปรับแต่งด้วยส่วนประกอบของโครงสร้างสังคมอย่างทุน สนามและอาบิตุส บูร์ดิเยอใช้คำว่า agent เพื่อก้าวข้ามผ่านคำที่แสดงถึงความเป็นคู่ตรงกันข้ามอย่าง individual-society อันเป็นปัญหาเชิงทวิลักษณ์นิยม ความเป็นผู้กระทำการหรือ agent ที่แสดงออกผ่านการกระทำและวาทน์มิได้ขึ้นอยู่กับกระบวนการภายในอย่างความคิด (การคิดคำนวณ การไตร่ตรองตั้งใจ สามัญสำนึก) แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังถูกกำกับด้วยสภาวะเงื่อนไขทางสังคมซึ่งเป็นอิทธิพลจากภายนอกอีกด้วย ประเด็นปัญหาในการนิยามความเป็น agent เห็นได้จากการศึกษาวิทยาศาสตร์เรื่องมนุษย์เพราะสิ่งที่เราเรียกว่า subject หรือองค์ประธาน/หัวข้อแห่งการศึกษานั้นก็กลายเป็น object หรือวัตถุแห่งการศึกษาเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ ผู้กระทำการหรือ agent จึงไม่เคยเป็นองค์ประธานของการปฏิบัติ ได้อย่างเต็มสมบูรณ์ความเป็น “ตัวฉัน” เป็นเหมือนจุดเชื่อมระหว่างสนามและอาบิตุส รวมทั้งคือ خواหรือความเชื่อที่ได้รับการยอมรับจากแต่ละสนามคอยกำกับ มโนทัศน์เรื่อง agent จึงสามารถนิยามในชัดเจนได้มากขึ้นเมื่อวิเคราะห์ด้วยมิติทางสังคม ซึ่งทำให้หันส่ายใจคอหรือแนวโน้มที่คนคนนั้นจะกระทำการบางสิ่งบางอย่างนั้นเป็นเรื่องที่อยู่เหนือปัจเจกบุคคล แม้แต่เรื่องของจิตใจก็เป็นเรื่องของสังคมด้วยเช่นเดียวกัน (Chevallier and Chauviré, 2010: 16)

องค์ประธานจึงไม่ใช่จักรพรรดิแห่งจักรวรรดิที่โดยธรรมชาติแล้วจะมีอำนาจในตัวเอง แต่องค์ประธานเป็นผู้กระทำการทางสังคม (social agent) ที่วิถีโคจรทางสังคมของเขาหมุนไปตามสนามต่าง ๆ ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นอย่างเป็นประวัติศาสตร์ เพื่อที่จะได้กำหนด/จัดวางอุปนิสัย อารมณ์ หรือแนวโน้มที่จะกระทำการบางสิ่งบางอย่าง ที่จะทำให้ผู้กระทำคนนั้นมีทัศนคติในแบบที่แตกต่างกันไปตามโลกทางกายภาพและทางสังคมที่หมุนรอบเขาอยู่ ความเป็น “ฉัน/Je” บนพื้นที่ทางกายภาพ และพื้นที่ทางสังคม ความเป็น “ฉัน” ซึ่งเป็นประธานของกริยาคำว่า “เข้าใจ” (ฉันเข้าใจ) จึงอาจจะไม่ใช่องค์ประธานที่เข้าใจจากสามัญสำนึก แต่เป็นการเข้าใจจากอาบิตุส หรือ จากระบบของ dispositions ซึ่งองค์ประธานจะมีอาบิตุสหรือมีแนวโน้มที่จะกระทำการบางสิ่งบางอย่างแบบไหนนั้นก็ขึ้นอยู่กับตำแหน่ง (position) ของเขาที่อยู่บนโลกทางกายภาพและโลกทางสังคม (Bourdieu, 1997: 157 อ้างถึงใน Chevalier and Chauviré, 2010: 16)

การกระทำหรืออุปนิสัยหรือการแสดงอารมณ์ของผู้กระทำทางสังคมที่ตอบโต้หรือมีปฏิกิริยาออกไปมีใช้สิ่งที่เป็นโดยธรรมชาติ หนังสือหลัก 2 เล่มที่จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจมโนทัศน์เรื่อง action และ practice ของบูร์ดิเยอได้ดียิ่งขึ้นคือ *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action* (1994) หรือฉบับแปลภาษาอังกฤษคือ *Practical Reason: On the Theory of Action* (1998) และ *Méditations pascaliennes* (1997) หรือฉบับแปลภาษาอังกฤษคือ *Pascalian Meditations* (2000) ก่อนหน้านั้นงานเรื่อง *Le sens pratique* (1980) หรือฉบับแปลภาษาอังกฤษ *The Logic of Practice* (1990) บูร์ดิเยอเสนอว่า การกระทำของพวกเขาขึ้นอยู่กับปัจจัยเป็นไปตามหลักของตรรกะเชิงปฏิบัติการมากกว่าจะเป็นการคิดคำนวณเชิงเหตุและผล

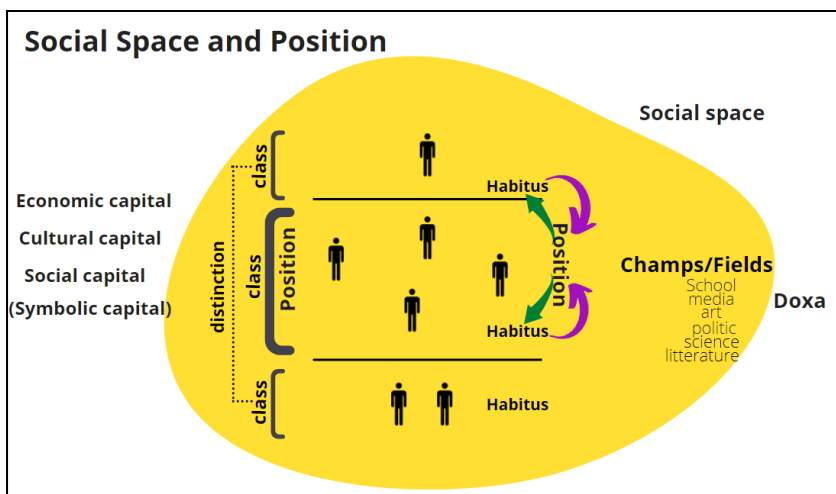
พฤติกรรมของผู้กระทำการทางสังคมโดยทั่วไปแล้วนั้นเป็นนิสัยหรืออารมณ์ที่ไม่ได้ไตร่ตรอง เป็นความสามารถ เป็นอาบิตุสที่บุคคลนั้น ๆ ได้เรียนรู้มาจากการเป็นสมาชิกของสนามแห่งการปฏิบัติ หรือสนามแห่งความสัมพันธ์ การกระทำของคนเรานั้นเชื่อมโยงกับอาบิตุส สนาม และทุนเสมอ พฤติกรรมของผู้กระทำการทางสังคมคือการแสดงออกซึ่งอาบิตุส สมรรถภาพความสามารถที่เขามีและอุปนิสัยหรือแนวโน้มที่เขาจะกระทำบางอย่างไม่กระทำบางอย่างบนสนามแห่งการปฏิบัติและสนามแห่งความสัมพันธ์ในลักษณะที่ไม่ได้สะท้อนย้อนคิด การกระทำของผู้กระทำการทางสังคมมิใช่พฤติกรรมที่เป็นปฏิริยาแบบบริสุทธ์ หรือ ใช้สามัญสำนึกล้วน ๆ หรือใช้การคิดคำนวณไตร่ตรองแต่อย่างเดียว หากจะอธิบายกันตามโครงสร้างทางความคิดและแรงจูงใจแล้วนั้น การกระทำของผู้กระทำการทางสังคมนั้นขึ้นอยู่กับสนามที่เขาอยู่ ซึ่งสนามนี้ก็คือสนามแห่งการต่อสู้ สนามที่ผลิตสร้างอาบิตุสที่กำหนดเราว่าสิ่งใดต้องทำและสิ่งใดต้องไม่ทำ (Chevalier and Chauviré, 2010: 13)

ด้วยเหตุนี้ ผู้กระทำการทางสังคมจึงไม่เคยตอบโต้หรือมีปฏิริยาต่ออะไรแบบไร้ซึ่งเหตุผล แต่นั่นก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่าผู้กระทำการทางสังคมนั้นตระหนักรู้ถึงเหตุผลหรือรู้ตัวว่าอะไรซึ่งนำเหตุผลดังกล่าว ผู้กระทำการทางสังคมสามารถมีเหตุผลได้โดยไม่ต้องตระหนักรู้ถึงเหตุผล ความมีเหตุผลของพฤติกรรมเป็นเรื่องของเหตุผลเชิงปฏิบัติการมากกว่าจะเป็นเรื่องของเหตุผลเชิงทฤษฎี (Bourdieu, 1994: 150) ตามหลักการเรื่องการกระทำจึงไม่ใช่ตัวองค์ประธานที่เผชิญหน้ากับโลกราวกับเป็นวัตถุหนึ่งในความสัมพันธ์ของความรู้ที่บริสุทธ์ และก็ไม่ใช่อสภาพแวดล้อมหนึ่งใดที่มีผลต่อผู้กระทำการทางสังคมในรูปแบบของเหตุและผลเชิงกลไก รวมทั้งไม่ได้อยู่ในจุดจบปลายทางของการกระทำทั้งเชิงวัตถุและเชิงสัญลักษณ์ และไม่ได้อยู่ในข้อบังคับทั้งหลายของสนาม หากแต่การกระทำอยู่ระหว่างความทับซ้อนของสภาวะทางสังคม 2 สภาวะ นั่นคือ ระหว่างประวัติศาสตร์ของร่างกายที่ถูกสร้างขึ้น และ ประวัติศาสตร์ของสรรพสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อยู่ระหว่างประวัติศาสตร์ที่ถูกทำให้เป็นวัตถุที่อยู่ในสรรพสิ่ง อยู่ในรูปแบบของโครงสร้างต่างๆและในรูปแบบของกลไกต่างๆ (เช่น พื้นที่ทางสังคม หรือ สนามต่าง ๆ) และ ประวัติศาสตร์ที่มันถูกทำให้เป็นตัวตนและแฝงฝังอยู่ในร่างกาย อยู่ในรูปแบบของอาบิตุส (Bourdieu, 1997: 179 อ้างถึงใน Chevalier and Chauviré, 2010: 14) ฉะนั้น หากอธิบายตามงานที่สำคัญอีกชิ้น

ของบูร์ดิเยอเรื่อง *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action* (1994) หรือฉบับแปลภาษาอังกฤษคือ *Practical Reason: On the Theory of Action* (1998) จะเข้าใจว่า เหตุผลในการกระทำสิ่งใดก็ตามของผู้กระทำการทางสังคมจึงเป็นเหตุผลเชิงปฏิบัติการ มิใช่เหตุผลแบบที่คำนวณความคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพประสิทธิผลสูงสุด เพราะมันเป็นเหตุผลภายใต้โครงสร้าง กลไก สนามและอาบิตูส ดังนั้น ความมีเหตุผล (rationality) แบบที่มีอาบิตูสเป็นส่วนประกอบและแตกต่างกันไปในแต่ละสนามนี้จึงเป็นเหตุผลที่ถูกทำให้เป็นเหตุผล (rationalization) นั้นเอง

มโนทัศน์ที่เกี่ยวกับพื้นที่ทางสังคมและตำแหน่ง (Social Space - Position)

มโนทัศน์กลุ่มแรกที่ว่าด้วยผู้กระทำการและการกระทำ (agent-action) ที่นำเสนอไปข้างต้นสามารถทำความเข้าใจได้เลย หากปราศจากการอธิบายถึงมโนทัศน์ที่ผู้เขียนขอนำเสนอในกลุ่มที่สองนี้ที่ว่าด้วยพื้นที่ทางสังคมและตำแหน่ง (social space-position) ซึ่งภายใต้มโนทัศน์กลุ่มที่สองนี้จะประกอบไปด้วยมโนทัศน์หลัก ๆ จำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นสนาม, ด็อกซา, ทุน, การจำแนกให้แตกต่าง และชนชั้น

ภาพที่ 2: พังความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์หลักต่าง ๆ ภายใต้พื้นที่ทางสังคม

ที่มา: สร้างโดยผู้เขียน, 2564

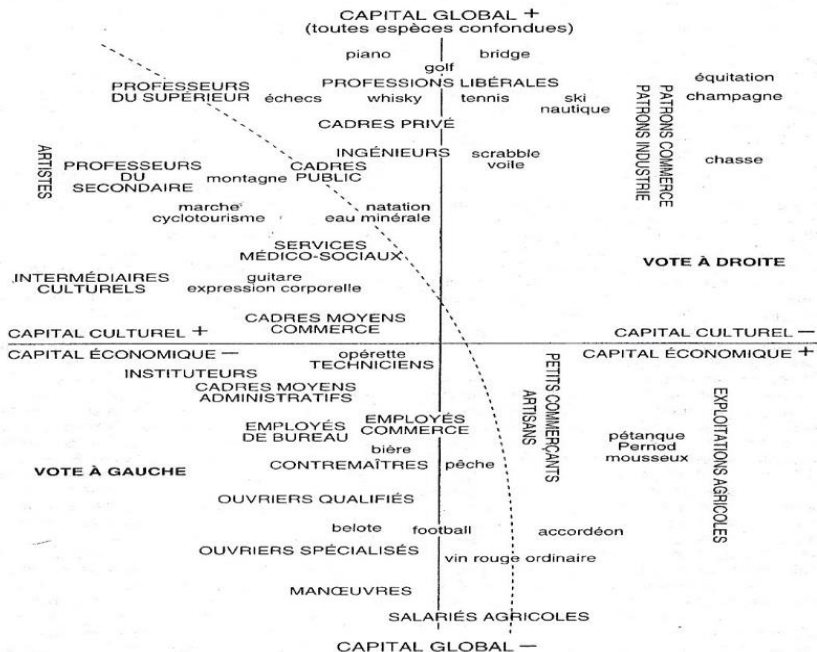
ในหัวข้อพื้นที่ทางสังคมและการเปลี่ยนผ่านของพื้นที่ทางสังคม (Espace social et ses transformations) ของหนังสือชื่อ *La distinction. Critique sociale du jugement* (1979) หรือฉบับแปลภาษาอังกฤษ *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (1984) บูร์ดิเยออธิบายความเป็นพื้นที่ทางสังคมด้วยการค่อย ๆ เชื่อมโยงมโนทัศน์หลักอย่างสนาม ทุน อาบิตูส ชนชั้นเข้าด้วยกัน แต่จะขยายความให้เจาะจงมากขึ้นในงานชิ้นหลังอย่าง *Raisons pratiques* (1994) และ *Méditations pascaliennes* (1997) การเริ่มต้นทำความเข้าใจมโนทัศน์เรื่องทุน อาบิตูส สนามด้วยมโนทัศน์เรื่องพื้นที่ทางสังคมจะทำให้เราเข้าใจว่าทุกปฏิบัติการของผู้กระทำการทางสังคมนั้นเกิดขึ้นบนมิติของเวลาและสถานที่บนพื้นที่ทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นมโนทัศน์เรื่องพื้นที่ทางสังคม พื้นที่ทางสัญลักษณ์หรือชนชั้นทางสังคมไม่เคยถูกกำหนดหรือถูกวิเคราะห์ได้ด้วยตัวของมันเองหรือเพื่อตัวของมันเอง มโนทัศน์ข้างต้นต้องอาศัยการศึกษาทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ร่วมกันต่อประเด็นปัญหาบางอย่างที่ดำรงอยู่ ณ ช่วงเวลาและสถานที่หนึ่ง ๆ (Bourdieu, 1994: 16)

พื้นที่ทางสังคมก็คือพื้นที่ในทางกายภาพที่เราดำรงชีวิตอยู่ ซึ่งการดำรงอยู่ของเรานั้นดำรงอยู่ตามตำแหน่งทางสังคม (social positions) ภายใต้โครงสร้างทางสังคม ดังนั้น พื้นที่ทางสังคมจึงเป็นพื้นที่ที่ถูกนิยามด้วยการต่างฝ่ายต่างกีดกัน หรือด้วยการจำแนกให้แตกต่าง (distinction) ผ่านตำแหน่งต่าง ๆ ซึ่งประกอบสร้างกันขึ้นเป็นโครงสร้างของตำแหน่งทางสังคมต่าง ๆ ตำแหน่งทางสังคมที่แตกต่างหลากหลายบนพื้นที่ทางสังคมนี้มีความสำคัญอย่างไร? มีความสำคัญมากเพราะแต่ละตำแหน่งทางสังคมนั้นบ่งบอกถึงการได้รับการจัดสรรปันส่วนทุนประเภทต่าง ๆ ที่แตกต่างกันและไม่เท่าเทียมกันนั่นเอง ยกตัวอย่างตำแหน่งทางสังคมที่มีทุนประเภทต่าง ๆ แตกต่างกัน เช่น นายแพทย์มีตำแหน่งทางสังคมที่แตกต่างจากผู้ใช้งานแรงงานรับจ้างรายวัน คุณครูมีตำแหน่งทางสังคมแตกต่างจากนายพลชั้นสัญญาบัตร เป็นต้น

ในพื้นที่ทางสังคมนี้ แน่นอนว่าต้องเกี่ยวข้องกับผู้กระทำการทางสังคมอย่างแยกไม่ออก เพราะทั้งผู้กระทำการทางสังคมและสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นคุณสมบัติและทรัพย์สินของพวกเขาต่างก็ตั้งอยู่ในสถานที่ของพื้นที่ทางสังคม สถานที่ที่จำแนกให้แตกต่างและมีความเฉพาะอันจะสามารถเป็นคุณลักษณะของแต่ละตำแหน่งเมื่อ

เปรียบเทียบกับตำแหน่งอื่นในสถานที่อื่น (Bourdieu, 2003: 195) คุณสมบัติของผู้กระทำทางสังคมจึงถูกกำหนดด้วยพื้นที่ที่พวกเขาครองอยู่ ซึ่งพวกเขามีได้ครองด้วยทรัพย์สินอย่างที่ดิน บ้าน ฯลฯ เท่านั้น แต่ยังเป็นกรกลืนกินพื้นที่ (dévoreuses d'espace) ตรงที่พวกเขายึดครองด้วย (Bourdieu, 2003: 196) ความแตกต่างที่เกิดขึ้นระหว่างผู้กระทำทางสังคมนั้นเป็นความแตกต่างจากการเป็นเจ้าของทรัพย์สินและรสนิยมในเชิงความสัมพันธ์ กล่าวคือ ความแตกต่างนี้จะดำรงอยู่ได้ในและได้ด้วยความสัมพันธ์กับทรัพย์สินหรือรสนิยมประเภทอื่นหรือแบบอื่นนั่นเอง (Bourdieu, 1994: 20)

ความคิดเรื่องความแตกต่างและระยะห่างของความต่างนี้คือรากฐานของคำว่า พื้นที่ (espace/space) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่รวมตำแหน่งที่แตกต่างแต่ดำรงอยู่ร่วมกันและอยู่ภายนอกของกันและกันเอาไว้ ตำแหน่งนี้จะมีแตกต่างและมีลักษณะเฉพาะขึ้นมาไม่ได้หากไม่ได้มีความสัมพันธ์กับตำแหน่งอื่น ๆ ด้วย 1) ความเป็นภายนอกซึ่งกันและกัน 2) ความสัมพันธ์ในระยะใกล้ชิดและความสัมพันธ์ในระยะห่างไกล 3) ความสัมพันธ์ในแบบลำดับ เช่น ข้างบน ข้างล่าง ระหว่างกลาง เป็นต้น บนพื้นที่ทางสังคมนี้ จำนวนทรัพย์สินหรือรสนิยมของคนบางชนชั้นอย่างชนชั้นกรรมพันธุ์ลดทอนให้เข้าใจได้ว่าเป็นตำแหน่งที่อยู่ตรงกลางระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นล่างโดยไม่จำเป็นต้องระบุออกมาในเชิงวัตถุวิสัยหรือในเชิงอัตวิสัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ พื้นที่ทางสังคมจึงถูกสร้างขึ้นด้วยการที่ผู้กระทำทางสังคมหรือกลุ่มทางสังคมทั้งหลายถูกแบ่งสรรปันส่วนตามแต่ตำแหน่งทางสังคมที่พวกเขาดำรงอยู่ ซึ่งการแบ่งสรรปันส่วนในทางสถิตินี้เป็นไปตามแหล่งกำเนิดที่ทำให้แตกต่างสองแหล่งที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดคือ ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางวัฒนธรรม ผู้กระทำทางสังคมที่มีทุนสองประเภทร่วมกันมากก็มักจะอยู่ใกล้กันบนพื้นที่ทางสังคม ในขณะที่ผู้กระทำทางสังคมที่มีทุนสองประเภทนี้ร่วมกันน้อยกว่าก็มักจะอยู่ห่างไกลกันบนพื้นที่ทางสังคม สำหรับบุรีดิเยอแล้ว ระยะห่างทางพื้นที่บนแผนภาพในกระดาศข้างล่างนี้ก็มีค่าเทียบเท่ากับระยะห่างทางสังคม

ภาพที่ 3: พื้นที่ของตำแหน่งทางสังคมต่าง ๆ และพื้นที่ของรูปแบบในการดำเนินชีวิต
ที่มา: Bourdieu (1994: 21)

จากแผนภาพข้างต้นจะเห็นว่า บนพื้นที่ทางสังคมนั้นจะประกอบด้วย ผู้กระทำการทางสังคมที่มีตำแหน่งทางสังคมแตกต่างกัน และมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน โดยปัจจัยสำคัญที่จำแนกให้แตกต่างคือ ทุน ซึ่งหมายถึงมวลรวมทั้งหมดของทรัพยากร ทั้งที่มีจริงและเสมือนจริงที่ปัจเจกบุคคลครอบครอง ปัจเจกบุคคลมีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นถาวร มุ่งองค์ความรู้ เป็นทุนที่ได้รับการยอมรับซึ่งกันและกันในสังคมหรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งคือได้รับการยอมรับเชิงสถาบัน (Braun, 1999)

ทุนในคำอธิบายของบูร์ดิเยอนั้นมีมิติแห่งการวิเคราะห์อยู่สามมิติคือ 1) ระดับของทุนโดยรวม (capital global/global capital) ที่ผู้กระทำการทางสังคมแต่ละคนมีไม่เท่ากัน ระดับของทุนโดยรวมนี้เหมือนกับเป็นทรัพยากรทั้งหมดและอำนาจทั้งหมดที่สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งประกอบไปด้วยทุนสามประเภทคือ ทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) และ ทุนทางสังคม (social capital)⁴ และ 2) โครงสร้างของทุน ซึ่งหมายถึงน้ำหนักเชิงสัมพันธ์ของทุนประเภทต่างๆ ที่ผู้กระทำการทางสังคมมี⁵ 3) พัฒนาการของทุนในระยะเวลาหนึ่ง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนด้วยเส้นวิถีโคจร (trajectoire)⁶ บนพื้นที่ทางสังคม (Bourdieu, 1979: 128) ความแตกต่างของชนชั้นและการแบ่งแยกทางชนชั้นจึงเกิดขึ้นจากการมีและการได้รับการจัดสรรปันส่วนทุนที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรม (Bourdieu, 1979: 118)

ทุนทางเศรษฐกิจนั้นหมายถึงการเป็นเจ้าของความมั่งคั่งเชิงวัตถุหรือทางการเงินซึ่งนับว่าเป็นทุนที่สำคัญในการก่อรูปทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมในหลายรูปแบบ ทุนทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญในการแบ่งแยกกลุ่มคนที่มีออกจากกลุ่มคนที่ไม่มี รวมทั้งมีบทบาทต่อความเป็นพลวัตทางสังคมไม่น้อยไปกว่าทุนประเภทอื่น อย่างทุนทางวัฒนธรรมที่นัยหนึ่งคือองค์ความรู้ที่ได้เรียนรู้มาซึ่งสะท้อนออกมาด้วยสถานะที่ฝังอยู่ตัวเรา (état incorporé/incorporate state) อยู่ในรูปแบบของนิสัยใจคอหรือแนวโน้มที่คนคนนั้นจะกระทำการบางสิ่งบางอย่าง หรือที่เรียกว่า disposition ที่ฝังรากด้วยระยะเวลาที่ยาวนานระดับหนึ่ง อย่างเช่นการมีความรู้ความสามารถในขอบเขตความรู้บางอย่างใดอย่างหนึ่ง การได้รับการขัดเกลา สามารถใช้ภาษาได้ดีและมีศิลปะในการใช้ถ้อยคำ รู้และตระหนักรู้ถึงกฎระเบียบของโลกทางสังคม อีกนัยหนึ่งทุนทางวัฒนธรรมคือ*การรู้ในเชิงวัตถุ* หรือกล่าวได้ว่าเป็นสถานะที่ถูกทำให้เป็นวัตถุ (état objectif/objectived state) อย่างเช่น การมีความรู้หรือเสพ

⁴ ยกตัวอย่างเช่น นายจ้างและคุณครูมีทุนโดยรวมทั้งทุนทางเศรษฐกิจทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมสูงกว่าผู้ใช้แรงงานไร้ฝีมือ

⁵ ยกตัวอย่างเช่น คุณครูมีทุนทางวัฒนธรรมมากกว่าทุนทางเศรษฐกิจเมื่อเปรียบเทียบกับนายจ้างมีทุนทางเศรษฐกิจมากกว่าทุนทางวัฒนธรรม

⁶ เส้นวิถีโคจรคือเส้นปะแนวโค้งที่ปรากฏอยู่ในแผนภาพ

ภาพวาด ศิลปะ มรดกทางวัฒนธรรม หนังสือ หรือสิ่งที่มีลักษณะเป็นเครื่องมือและกลไก และสุดท้ายทุนทางวัฒนธรรมหมายถึง*สภาวะที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน* (état institutionnalisé/ institutionalized state) ผ่าน ๕ ขั้นตอน ดังต่อไปนี้ วุฒิประกาศนียบัตร รวมทั้งสถานะที่ได้รับการยอมรับในเชิงสถาบันไม่ว่าจะเป็นศาสตราจารย์ ผู้พิพากษา หรือตำแหน่งที่ทำหน้าที่ต่อสาธารณะ ทุนทางวัฒนธรรมทั้งสามนี้ยังขาดสิ่งที่ไม่ใช่สิ่งที่จะได้รับมา หรือ ถ่ายทอดต่อไปหากปราศจากการปฏิบัติการจากตัวผู้กระทำการที่ต้องใช้การสานต่องานในการบ่มเพาะกล่อมเกลายาวนานมากพอจนทุนทางวัฒนธรรมทั้งสามสภาวะ ซึมซับแผ่ฝังเข้าไปอยู่ในร่างกายของเรา จนกลายเป็นตัวตนของเรา จนกระทั่งเปลี่ยนผ่านให้กลายเป็นผู้กระทำการทางสังคม การมีทุนทางวัฒนธรรมอย่างไรและในระดับนั้นไหนมีส่วนสัมพันธ์กับการใช้เวลาและการมีทุนทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีการเงินเพื่อซื้อเวลา ผู้ที่มีทุนทางเศรษฐกิจจะสามารถเปลี่ยนเงินตราให้กลายเป็นสิ่งอื่น ๆ ได้หมด ในส่วนของทุนประเภทที่สาม ทุนทางสังคมนั้นคือทั้งหมดทั้งมวลของเครือข่าย ความสัมพันธ์ พันธมิตร รวมถึงพันธกิจและการเป็นหนี้บุญคุณด้วย ทุนทางสังคมบ่งบอกถึงเครือข่าย สายสัมพันธ์ของเราและคนอื่น ๆ ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ รวมทั้งยังบ่งบอกถึงความคล้ายคลึงกันระหว่างตัวเรากับเครือข่ายของเราด้วย เครือข่ายและสายสัมพันธ์ที่ว่านี้ต้องใช้เวลายาวนานระดับหนึ่งในการ ถักทอและต้องอยู่ในระดับที่แน่นแฟ้นและคงทน ซึ่งการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์นี้สามารถสร้างขึ้นได้ ถือเป็นยุทธศาสตร์การลงทุนทางสังคมที่ผู้กระทำการที่ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตามนั้นได้สร้าง ได้กระชับรักษาและสานต่อความสัมพันธ์ด้วยปฏิบัติการต่าง ๆ มากมายไม่ว่าจะเป็น งานรื่นเริง ตอนเย็น กิจกรรมกีฬา แรลลี่ สัมมนา หรือประชุม ฯลฯ โดยมีเป้าหมาย ในการแลกเปลี่ยนอย่างชอบธรรมและตัดการแลกเปลี่ยนที่ไม่สร้างผลประโยชน์ออกไป ทั้งนี้ก็เพื่อให้การกระชับการติดต่อสื่อสารนี้เป็นการสานต่อให้ทุนและตำแหน่งของพวกเขา ยังคงอยู่ในการติดต่อต่อไป (Chevalier and Chauviré, 2010: 18-19)

ทุนทั้งสามประเภทข้างต้นที่กล่าวมานี้ใช้สร้างความสัมพันธ์ของพลังอำนาจ ใช้เป็นการต่อสู้เดิมพันเพื่อการรักษาและเพื่อการให้ได้มาซึ่งทุนที่จะแบ่งแยกให้ผู้ครอบงำแตกต่างจากผู้ถูครอบงำ (Braz, 2013: 76) ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมสามารถตีความหมายเป็นรูปแบบต่าง ๆ ของทุนทาง

สัญลักษณ์ (symbolic capital) ซึ่งบูร์ดิเยอกล่าวถึงคำว่าทุนทางสัญลักษณ์ไว้ภายใต้หัวข้อ “อาบิตูสและพื้นที่ของสไตล์ชีวิต” โดยอธิบายว่า ระดับของทุน โครงสร้างของทุนและคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละตำแหน่งนำมาสู่การสร้างอาบิตูสในฐานะที่เป็นจุดกำเนิดการปฏิบัติการ การจัดชั้นและการตัดสินคุณค่า ซึ่งเรียกรวม ๆ ว่า ระบบของสัญลักษณ์แตกต่างเฉพาะ (Bourdieu, 1979: 190) หรือเรียกอีกอย่างว่า รสนิยม โดยที่รสนิยมนี้ดูผิวเผินอาจเป็นเรื่องส่วนบุคคล แต่แท้จริงแล้วรสนิยมหรือสไตล์ชีวิตของเรานั้นเป็นผลผลิตอย่างเป็นระบบจากอาบิตูส ถูกตระหนักรู้และถูกตัดสินคุณค่าด้วยระบบสัญลักษณ์ที่ถูกประเมินคุณค่าเชิงสังคม (อย่างรสนิยมดี รสนิยมดาช ฯลฯ) ทั้งอาบิตูสและเงื่อนไขในการดำรงชีวิตของผู้กระทำการต่างก็เป็นพื้นฐานในการแปลงการจัดสรรปันส่วนทุนไปสู่ระบบของการตระหนักรู้ถึงความแตกต่าง ไปสู่การตระหนักรู้ถึงความพิเศษเฉพาะของคุณสมบัติบางอย่าง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ รู้ถึงการกระจายทุนทางสัญลักษณ์ ทุนอันชอบธรรม ซึ่งเหล่านี้มีสามารถตระหนักรู้ได้ด้วยความจริงอันเป็นวัตถุ (Bourdieu, 1979: 192) นอกจากนี้ บูร์ดิเยอยังเขียนถึงหัวข้อทุนทางสัญลักษณ์ไว้ในงานเรื่อง *Ce que parler veut dire: L'économie des échanges linguistiques* (1982) ว่ายังมีอำนาจอีกประการที่มองไม่เห็นซึ่งเป็นผลมาจากการครอบงำเชิงสัญลักษณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านพลังอำนาจทางภาษาที่ให้น้ำหนักแก่ผู้กระทำการแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าทุนทางสัญลักษณ์ที่ผู้กระทำการแต่ละคนมีไม่เหมือนกัน ทุนทางสัญลักษณ์เป็นการตระหนักรู้เชิงสถาบันที่ผู้กระทำการได้รับมาจากกลุ่ม อย่างเรื่องการกำหนดสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดลำดับ จัดลำดับคำ วาทกรรมเชิงพิธีกรรม หรือคำสั่งการ หรือถ้อยคำที่แสดงการคุกคาม การดูถูกดูแคลน ซึ่งถ้อยคำเหล่านี้จะทำหน้าที่ได้อย่างดีก็ต่อเมื่ออยู่ในเงื่อนไขทางสังคมบางอย่างที่อยู่ภายนอกตรรกะทางภาษา (Bourdieu, 2001: 107)

นัยยะหรือความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่อยู่ในทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมนี้นี้เป็นผลจากโครงสร้างทางความคิดของผู้กระทำการ นัยยะที่แฝงอยู่ในทุนทั้งสามประเภทนี้ไม่เพียงแต่ถูกใช้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของเกมทางสังคมเท่านั้น แต่ยังกลายเป็นคุณค่าในตลาดทางสังคม (Braz, 2013: 79) การอธิบายว่าทุนทางสัญลักษณ์นั้นเกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางความคิดของผู้กระทำการนั้นเป็นเพราะว่าการตระหนักรู้หรือการให้คุณค่าต่อทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทาง

สังคม ไม่ว่าจะให้ความสำคัญกับสิ่งใดเป็นพิเศษหรือให้อำนาจกับสิ่งใดเป็นพิเศษนั้น ขึ้นอยู่กับโครงสร้างของแต่ละสังคมและการทำให้สิ่งสิ่งนั้นกลายเป็นสถาบันที่คนทั่วไปในสังคมยอมรับว่าเป็นเช่นนั้น ยกตัวอย่างเช่น ยศ ตำแหน่งหรือค่านาหน้า นั้นหมายความว่า หากยศ ตำแหน่งหรือค่านาหน้าในฐานะทุนทางวัฒนธรรมไม่ได้ถูกให้ความสำคัญหรือให้อำนาจแก่มัน กล่าวคือ มิได้ถูกตระหนักหรือให้คุณค่าก็ย่อมมีผลต่อการดำรงอยู่ของมันในฐานะอำนาจเชิงสัญลักษณ์ต่อไป ในทางกลับกัน หากสังคมใดก็ตามสร้างโครงสร้างทางความคิดแก่ผู้กระทำการให้ตระหนักและให้คุณค่าแก่ยศ ตำแหน่งและค่านาหน้า อำนาจเชิงสัญลักษณ์ก็จะถูกสืบสานผ่านทุนทางวัฒนธรรมต่อไป Braz (2013: 80) สรุปสั้น ๆ ในประเด็นนี้ได้ที่น่าสนใจว่า อำนาจเชิงสัญลักษณ์จะไม่สามารถบังคับใช้ได้อย่างแท้จริงหากปราศจากสัญลักษณ์ของอำนาจ

แม้ทุนทั้งสามประเภทจะเป็นปัจจัยสำคัญในการจำแนกผู้กระทำการทางสังคมให้มีความแตกต่างกัน หรือกระทั่งจำแนกออกเป็นชนชั้น แต่ชนชั้นทางสังคมบนพื้นที่ทางสังคมมิได้ถูกนิยามโดยระดับของทุนโดยรวมและโครงสร้างของทุน หรือแม้แต่อยอรวมของคุณสมบัติอย่างเพศ อายุ ชาติกำเนิด ชาติพันธุ์ ผิวขาวผิวดำ ความเป็นคนพื้นเมืองหรือผู้อพยพ หรือรายได้และระดับการศึกษา หากแต่ถูกนิยามโดยโครงสร้างของความสัมพันธ์ต่างๆระหว่างคุณสมบัติที่ผู้กระทำามี (Bourdieu, 1979: 117) ชนชั้นของผู้กระทำสามารถถูกนิยามได้อย่างสมบูรณ์โดยคุณสมบัติที่พวกเขามี ณ ช่วงเวลานั้น เพราะความสัมพันธ์ระหว่างทุนที่พวกเขามีแต่แรกกำเนิดกับทุนที่เพิ่งได้รับมา (หรือตำแหน่งที่มีแต่แรกกำเนิดกับตำแหน่งในปัจจุบัน) นั้นเป็นความสัมพันธ์เชิงสถิติที่มีความแปรปรวนมาก แม้ว่าตัวผู้กระทำเองจะสืบสานอาบิตุสอย่างสม่ำเสมอ แต่ก็อาจมีความคลาดเคลื่อนไม่ลงรอยกันระหว่างอาบิตุสที่เรียนรู้มากับที่ปฏิบัติจริง อย่างการที่ปฏิบัติการที่เกิดจากอาบิตุสนั้นปรับตัวได้ยากเพราะว่าปฏิบัติการนั้นถูกปรับให้เข้ากับสภาพเงื่อนไขแบบเก่า ลักษณะเชิงสถิติของความสัมพันธ์ที่แปรปรวนระหว่างทุนที่มีมาแต่แรกกำเนิดกับทุนที่เพิ่งได้รับมานี้เองคือสิ่งที่ทำให้ไม่สามารถนิยามชนชั้นของผู้กระทำได้อย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ และไม่สามารถทำให้การนิยามตำแหน่งที่ดำรงอยู่ในชนชั้นสามารถทำได้เพียงแค่อ้างคุณสมบัติที่มีอยู่ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งบนพื้นที่ทางสังคมเท่านั้น ทั้งนี้เพราะทุนนั้นมีพัฒนาการ (ความเปลี่ยนแปลง) ดังที่ปรากฏเป็นเส้นวิถีโคจร (เส้นปะแนวโค้ง) ในแผนภาพที่ 3 ซึ่งเป็นวิถีที่เปลี่ยนเป็นชนชั้นที่สูง

กว่าหรือต่ำกว่าก็ได้ (Bourdieu, 1979: 123) แม้ว่าเส้นวิถีโคจรจะบ่งบอกถึงความไม่ตายตัวในการนิยามความเป็นชนชั้น แต่ผู้กระทำการก็มีได้สามารถเปลี่ยนผ่านหรือเคลื่อนย้ายจากตำแหน่งหนึ่งไปยังอีกตำแหน่งหนึ่งบนพื้นที่ทางสังคมได้อย่างง่ายดาย ทั้งนี้เพราะมีพลังมากมายที่คำจูนโครงสร้างของพื้นที่ที่คอยกำกับผู้กระทำการอยู่ และเพราะตัวผู้กระทำการเองก็ต้องติดทานกับพลังมากมายของสนามที่กำกับคุณสมบัติของพวกเขาอยู่แล้วในรูปของ dispositions และในรูปของทุนที่จับต้องได้ (Bourdieu, 1979: 122)

สนามจึงมีความสำคัญในฐานะตัวแปรหนึ่งที่กำลังกำกับปฏิบัติการของผู้กระทำการ ทั้งกำกับว่าทุนจะถูกจัดสรรปันส่วนไปให้กับใครและมากน้อยแค่ไหน รวมทั้งกำกับสถานะที่อยู่ในตัวของผู้กระทำการหรือกำกับ disposition ซึ่งสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ตระกาะเฉพาะของแต่ละสนามนั้นมีไม่เหมือนกัน ภายในแต่ละสนามนั้นประกอบไปด้วยผู้กระทำการหลากหลายตำแหน่ง ทุนทั้งหลายเป็นเหมือนกับพลังงานทางสังคมที่ดำรงอยู่และก่อผลผลิตภายในสนาม ซึ่งพลังงานทางสังคม (ทุน) นี้จะผลิตและผลิตซ้ำคุณสมบัติของแต่ละชนชั้นที่ถูกกำหนดคุณค่าและคุณสมบัติโดยกฎเฉพาะของแต่ละสนาม ภายในแต่ละสนามนี้ ทุนที่มีลักษณะเป็นวัตถุดิบ (ทรัพยากร) และทุนที่แฝงฝังอยู่ในร่างกาย (อภิตุส) จะเป็นตัวนิยามความเป็นชนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกันไป และจะเป็นตัวประกอบสร้างหลักการว่าด้วยการสร้างปฏิบัติที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันในแต่ละชนชั้นทางสังคม นั่นหมายความว่า ในสนาม มีทั้งถูกทำให้เป็นชนชั้นต่าง ๆ และก็เป็นการสร้างชนชั้นต่าง ๆ ด้วยเช่นเดียวกัน (Bourdieu, 1979: 127) อย่างที่ได้กล่าวไปข้างต้นแล้วว่า ตำแหน่งของผู้กระทำการถูกกำหนดไว้อย่างแตกต่างกันบนพื้นที่ทางสังคม ในพื้นที่ทางสังคมก็ประกอบด้วยสนามมากมายหลายสนาม ตำแหน่งที่ต่างกันนี้ก็ถูกกำหนดจากการได้รับการจัดสรรปันส่วนทุนทั้งสามประเภทอย่างไม่เท่าเทียมกันภายในสนาม อย่างไรก็ตาม สนามแต่ละสนามมีโครงสร้างและตระกาะไม่เหมือนกัน ด้วยเหตุผลนี้การจัดเรียงความเหลื่อมล้ำลำดับชั้นภายในแต่ละสนามจึงแตกต่างกันไปด้วย (Bourdieu, 1984a: 4)

ดังนั้น บนพื้นที่ทางสังคมจึงประกอบด้วยสนามมากมายที่ค่อนข้างเป็นอิสระจากกัน มีการจัดสรรปันส่วนทุนแตกต่างกัน มีการจัดลำดับชั้นที่เหลื่อมล้ำต่างกัน และมีเป็นกฎระเบียบที่ไม่เหมือนกัน เมื่อภายในสนามมีตำแหน่งของผู้กระทำการที่แตกต่าง

กันด้วยทรัพยากรและความรู้แฝงฝังในร่างกายที่ไม่เท่าเทียมกันแล้ว สนามจึงเป็นพื้นที่ของเกมการต่อสู้ระหว่างคนที่อยู่ในตำแหน่งบนกับคนที่อยู่ในตำแหน่งล่างของสนาม สนามจึงคือความสัมพันธ์แห่งพลังอำนาจ โครงสร้างของสนามเกี่ยวข้องกับสภาวะความสัมพันธ์ของพลังอำนาจระหว่างผู้กระทำการทั้งหลายหรือสถาบันทั้งหลายที่เกี่ยวข้องในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งตำแหน่งที่อำนาจเหนือในสนาม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจอันชอบธรรมซึ่งไม่ใช่ความรุนแรงเชิงกายภาพเสมอไป บางครั้งก็เป็นความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ การต่อสู้นี้ก็จะเป็นไปเพื่อจะได้เข้าไปปรับเปลี่ยนหรือคงไว้ซึ่งการจัดสรรปันส่วนทุนเฉพาะ (specific capital) ในสนามนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ เงิน เครือข่าย ฯลฯ ซึ่งแต่ละสนามจะมีทุนเฉพาะนี้ไม่เหมือนกัน (Chevalier and Chauviré, 2010: 22) ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเป็นสนามวิชาการ ทุนเฉพาะก็อาจจะเป็นความรู้เฉพาะทางในแต่ละสาขาวิชา ผลงานวิชาการ ถ้าเป็นสนามการเมือง ทุนเฉพาะก็อาจจะเป็นคะแนนเสียง หัวคะแนน อุดมการณ์ของพรรค เป็นต้น

การต่อสู้ของแต่ละสนามจึงไม่เหมือนกัน นอกจากจะเป็นเพราะโครงสร้างของแต่ละสนามแตกต่างกัน ผลประโยชน์ของแต่ละสนามแตกต่างกัน ยังเป็นเพราะสนามแต่ละสนามมีโลกทัศน์แตกต่างกันด้วย โลกทัศน์ในสนามหนึ่งอาจไม่สามารถใช้ได้หรือมีอิทธิพลกับผู้กระทำการในอีกสนามหนึ่ง สนามของวิทยาศาสตร์มีโลกทัศน์แตกต่างจากสนามของศิลปะและวรรณกรรม เป็นต้น (Chevalier and Chauviré, 2010: 21) แม้ว่าสนามทั้งหลายจะมีกฎระเบียบและโลกทัศน์ที่เป็นของตัวเอง แต่ก็อาจจะมีบางสนามที่มีความคล้ายคลึงกัน (homologie) ในโลกทัศน์หรือตรรกะบางอย่าง หลักของโฮโมโลจี เป็นลักษณะเชิงโครงสร้างอันบ่งบอกถึงตรรกะของสนามในการผลิตและตรรกะของสนามในการบริโภค ซึ่งทั้งสองตรรกะนี้ทำหน้าที่สอดประสานกัน อันมีผลทำให้บางสนามนั้นมีกฎระเบียบหรือโลกทัศน์หรือความเชื่อบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน เช่น สนามแฟชั่นชั้นสูง ภาพวาด ละครเวที หรือ วรรณกรรม เป็นต้น (Bourdieu, 1979: 257) ความเชื่อที่แต่ละสนามมีคล้าย ๆ กันหรือมีไม่เหมือนกันนี้เรียกว่า ด็อกซา ซึ่งหมายถึงความเชื่อ ด็อกซาไม่ใช่ความคิดเห็น (opinion) หากแต่มันเป็นเหมือนวิธีคิด วิธีตัดสินใจ วิธีตั้งคำถาม วิธีการยืนยัน ด็อกซาเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับสนามเสมอ เพราะด็อกซาถูกหล่อหลอมขึ้นภายในแต่ละสนามและเป็นของแต่ละสนาม (Chevalier and Chauviré, 2010: 56) หนึ่งในวิธีการต่อสู้ของผู้กระทำการที่อยู่ในตำแหน่งล่างบนพื้นที่

ทางสังคมก็ต้องพยายามเปลี่ยนแปลงหรือล้มล้างกฎระเบียบของสนามที่ถูกจัดตั้งขึ้นมา หรือล้มล้างดอกขาซึ่งเป็นความร่วมมือของคนส่วนใหญ่ในสนาม ซึ่งดอกขานั้นก็มักจะถูกกำหนดโดยผู้กระทำการที่อยู่ในตำแหน่งสูงของสนาม ผู้กระทำการที่อยู่ในตำแหน่งล่างบนพื้นที่ทางสังคมต้องพยายามล้มล้างดอกขาไปเพื่ออะไร? ก็เพราะถ้าหากล้มล้างความร่วมมือเก่า ๆ ของคนในสนามได้ ก็จะสามารถเข้าไปสร้างดอกขาใหม่สร้างระเบียบใหม่เพื่อจัดสรรปันส่วนทุนเฉพาะของสนามได้ใหม่นั้นเอง

มโนทัศน์เกี่ยวกับการผลิตซ้ำ (Reproduction)

มโนทัศน์กลุ่มสุดท้ายที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงนี้มิสามารถแยกได้ขาดออกจากมโนทัศน์กลุ่มแรกและกลุ่มที่สองที่นำเสนอไปข้างต้น ซึ่งภายใต้หัวข้อนี้ ผู้เขียนจะเชื่อมโยงมโนทัศน์หลัก ๆ ของบูร์ดิเยอเข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น disposition, อาบิตุส, การครอบงำ, ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์, *illusio* และ *hysteresis*

การผลิตซ้ำคือมโนทัศน์กลางที่ผู้เขียนใช้เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงมโนทัศน์อื่น ๆ อย่างอาบิตุสซึ่งมีสามารถอธิบายโดยแยกออกจากมโนทัศน์สนาม ทุนและปฏิบัติการ และสามารถเชื่อมโยงไปยังมโนทัศน์อื่น ๆ ได้อีกไม่ว่าจะเป็นการครอบงำอำนาจเชิงสัญลักษณ์หรือความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ บูร์ดิเยอริเริ่มศึกษางานที่นำไปสู่การทำความเข้าใจเรื่องการผลิตซ้ำความเป็นชนชั้นทางสังคมร่วมกับ Jean-Claude Passeron ในงานชื่อ *Les heritiers: les étudiants et la culture* (1964) และ *Le reproduction: éléments pour une théorie du système d'enseignement* (1970) โดยการผลิตซ้ำที่สำคัญที่สุดอยู่ที่ปฏิบัติการทางการศึกษา อันเป็นปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมและมีความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (*symbolic violence*) เพราะมิได้กระทำการรุนแรงต่อเนื้อตัวร่างกาย หากแต่เป็นการใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่ากระทำต่อผู้ได้อ่านผ่านหลักสูตรการศึกษา สำเนียงภาษารวมถึงวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดในการเรียน การสอน ซึ่งเต็มไปด้วยวัฒนธรรมของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า สิ่งนี้คือการผลิตซ้ำวัฒนธรรมที่เหนือกว่า ในเวลาเดียวกันก็คือการผลิตซ้ำโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างพลังอำนาจ (ผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า-ผู้ได้อ่าน) ให้ดำรงอยู่ในระบบการเรียน การสอนเพื่อที่จะได้รับรองว่าการผูกขาดความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์นี้เป็นไปอย่างชอบธรรม (Bourdieu, 1970: 20) ปฏิบัติการทาง

การศึกษาคือการปลูกฝังที่กินเวลายาวนานระดับหนึ่งเพื่อสร้างการเรียนรู้แบบเฉพาะอย่างถาวร สิ่งนั้นก็คือ อาบิตุส ที่เป็นระบบของสิ่งที่เรียกว่า disposition (ระบบของอุปนิสัย อารมณ์ แนวโน้มที่จะกระทำการบางสิ่งบางอย่าง) ที่คงทนยืนนาน (durable) และเปลี่ยนย้ายถ่ายโอนได้ (transposable) เป็นโครงสร้างที่ถูกก่อสร้างขึ้นมาแต่ทำหน้าที่ราวกับว่าเป็นโครงสร้างที่มีฐานะเป็นผู้ก่อสร้างเอง (ก่อสร้างการปฏิบัติการ – ขยายความโดยผู้เขียน) หมายความว่าอาบิตุสเป็นทั้งแหล่งกำเนิดและผู้จัดวางปฏิบัติการและภาพตัวแทนของปัจเจกบุคคลที่สามารถถูกปรับแต่งได้ตามเป้าหมายหรือเพื่อให้บรรลุตามกฎระเบียบที่ถูกกำหนดไว้โดยไม่รู้ตัวหรือตระหนักว่าเป็นผลมาจากการเชื้อเพลิงทุกใด ๆ (Bourdieu, 1980: 88)

อาบิตุสเป็นผลผลิตของการรับเอาบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมบางอย่างเข้ามาไว้ในตัวเอง และสืบสานต่อไปเรื่อย ๆ แม้ว่าจะไม่ได้อยู่ในระบบการศึกษาแล้ว (Bourdieu, 1970: 47) สิ่งที่ถูกสืบสานต่อไปก็คือการสั่งสอนขัดเกลา เพื่อรักษาเงื่อนไขทางสังคมในการผลิต กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เพื่อรักษาโครงสร้างเชิงวัตถุโดยมีอาบิตุสทำหน้าที่เป็นแหล่งกำเนิด (générateur) ปฏิบัติการที่ผลิตซ้ำโครงสร้างเชิงวัตถุอยู่เรื่อยๆ ซ้ำไปซ้ำมา (Bourdieu, 1970: 48) อาบิตุสแฝงฝังอยู่ในตัวผู้กระทำการได้อย่างไร? เพราะผู้กระทำการรับเอาอาบิตุสเข้ามาไว้ในตัวเองผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจากสถาบันทางสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการศึกษา อาบิตุสสะท้อนออกมาผ่านรูปแบบการดำเนินชีวิตหรือไลฟ์สไตล์ ซึ่งมีใช้แค่เรื่องการบริโภค แต่ยังรวมไปถึงวิธีคิด การตัดสินใจ การทำความเข้าใจโลก อาบิตุสแฝงฝังเข้ามาอยู่ในร่างกายของเราและแสดงออกผ่านอากัปกิริยาท่าทางราวกับว่ามันเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ แต่ความจริงแล้วไม่เป็นธรรมชาติ การกระทำของผู้กระทำการที่มีอาบิตุสอยู่ในตัวจึงไม่ใช่การกระทำที่ทำได้ด้วยเหตุผลในแบบที่คิดคำนวณทุกอย่างไว้มาก่อน อาบิตุสจึงเป็นสิ่งที่ประหยัการคำนวณและการคิดสะท้อน⁷ ผู้กระทำการตอบโต้อะไรบางอย่างกลับด้วยอาบิตุสที่พวกเขาเรียนรู้จากประสบการณ์ จากสนาม ความรู้และกฎระเบียบที่ได้เรียนรู้จากสนามจะเป็นตัวกำกับปฏิบัติการของผู้กระทำการว่าเขาจะตอบโต้กับบางสิ่งบางอย่างในทันทีอย่างไร (Chevalier and Chauviré, 2010: 73-74)

⁷ กล่าวคือ อาบิตุสเป็นสิ่งที่แทบจะไม่ต้องคิด หรือเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติโดยไม่ต้องตรึงตรองซ้ำ - ผู้เขียน

ด้วยเหตุนี้ อาบิตุสจึงเป็นมโนทัศน์ที่ต้องอธิบายเชื่อมโยงกับมโนทัศน์เรื่องสนามเสมอ สนามหนึ่ง ๆ จะมีอาบิตุสที่แตกต่างกันไป แต่เนื่องจากในหนึ่งสนามมีสมาชิกที่มีทุนในระดับที่แตกต่างกันและมีตำแหน่งทางสังคมที่แตกต่างกัน อาบิตุสที่เป็นหลักในสนามจึงเป็นอาบิตุสของสมาชิกที่มีทุนสูงกว่าและมีตำแหน่งทางสังคมสูงกว่า และสมาชิกของสนามที่มีทุนในระดับล่างก็รับเอาอาบิตุสแบบสมาชิกที่มีทุนสูงกว่าในสนามเข้ามาแฝงฝังไว้ในตัวเองผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งเท่ากับว่าทำให้คนระดับล่างในสนามนั้นถูกรอบงำโดยผู้ที่มีทุนสูงกว่า การยอมรับอาบิตุสจึงเท่ากับเป็นการยอมรับการครอบงำโดยปริยาย อย่างไรก็ตามการครอบงำไม่ใช่แค่เพียงการขัดเกลาเพื่อแฝงฝังอาบิตุส (เชิงอัตวิสัย) เข้าไปอยู่ในร่างกายของผู้กระทำการอย่างเดียวนั้น แต่การครอบงำต้องผลิตซ้ำโครงสร้างเชิงวัตถุวิสัยของสนามด้วย (เช่น การผลิตซ้ำโครงสร้างในการผลิต การผลิตซ้ำการกระจาย/จัดสรรปันส่วนทุน) ดังนั้น การผลิตซ้ำทั้งโครงสร้างเชิงอัตวิสัยและเชิงวัตถุวิสัยจึงคือการผลิตซ้ำโครงสร้างของการครอบงำ ซึ่งการครอบงำนี้นี้มิใช่การกระทำความรุนแรงในทางกายภาพต่อเนื้อตัวและร่างกายของเรา หากแต่เป็นความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งมีลักษณะแยบคายกว่านั้นเพราะปราศจากความรุนแรงต่อเนื้อตัวร่างกาย ทั้งยังไม่สามารถเข้าใจหรือตื่นรู้ได้อย่างเท่าทันเนื่องจากความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์แฝงฝังอยู่ในโครงสร้างสังคมโดยที่ผู้กระทำการเองก็ไมรู้ตัว (โปรดดูเพิ่มเติม Boonwanno, 2014) จะเห็นได้ว่าการครอบงำจึงเป็นการครอบงำเชิงโครงสร้าง ซึ่งมีตัวของผู้กระทำการเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างนั้น ตรงนี้เองที่สามารถอธิบายได้ว่าทำไมแม้แต่ผู้กระทำการที่มีทุนและตำแหน่งทางสังคมในระดับล่างของสนามจึงยอมรับอาบิตุสแบบคนชั้นที่สูงกว่า ทั้งนี้เพราะการเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างของสนามทำให้พวกเขาเหล่านั้นมีสิ่งที่เรียกว่า การตระหนักรู้ร่วม⁸ (sens commun) (Braun, 1999)

*“การสยบยอมต่อระเบียบที่ถูกสร้างขึ้นคือผลผลิตจากการลงรอยกัน
ระหว่างโครงสร้างทางความคิดและประวัติศาสตร์ทั้งที่เป็นของส่วนรวมและ*

⁸ ไม่ใช่ความรู้ในแบบสาขาวิชา แต่เป็นการตระหนักรู้ การรับรู้ ความรู้สึก ความเข้าใจ ตรรกะและวิธีคิดแบบนั้นแบบนี้

เป็นของส่วนบุคคลที่จารีกลึงไปในร่างกายและตราลงไปในโครงสร้างเชิงวัตถุของพื้นที่ที่โครงสร้างนั้นก่อตัวขึ้น” (Bourdieu, 1994: 127)

อาบิตุสเป็นจึงผลผลิตจากประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์สังคมที่เกี่ยวข้องกับทุนที่ถูกสะสม การอธิบายแบบนี้เท่ากับว่าขัดแย้งกับหลักคิดแบบอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ที่เชื่อในเสรีภาพของมนุษย์ ในทางตรงกันข้าม บูร์ดิเยออธิบายว่ามนุษย์นั้นเป็นทาสของเงื่อนไขทางสังคมที่หล่อหลอมโลกทัศน์ของตัวเอง และหล่อหลอมอุปนิสัยหรือแนวโน้มที่คนคนนั้นจะกระทำการบางสิ่งบางอย่าง การที่องค์ประธานคิดว่าตัวเองนั้นมีอิสระเสรีที่จะกระทำการใด ๆ ก็ได้นั้นเป็นเพียงแค่สิ่งที่เรียกว่าเกมของสนาม หรือ illusion ถ้าหากว่าด็อกซาคือความเชื่อร่วมของคนในสนาม illusion ก็คือเกมของสนาม กล่าวคือ คือ ผลประโยชน์เฉพาะที่สมมติเอาไว้ว่าเป็นของสนามและเป็นผลผลิตในเชิงประวัติศาสตร์ของแต่ละสนาม เกมของสนามนี้จึงไม่ใช่ผลประโยชน์ที่ฟรี หรือไม่มีใครเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หากแต่เป็นตรรกะ เป็นเกมที่ทุกคนในสนามรู้ดีว่ามันเป็นสิ่งที่ถูกลงทุน และเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องต่อสู้แย่งชิงให้ได้มา (Chevalier and Chauviré, 2010: 82-83) ดังนั้น illusion จึงคือการเข้าไปอยู่ในเกม ถูกเล่นในเกม และเชื่อว่าเกมมีค่าตั้งเทียบ หรือกล่าวให้ง่ายก็คือ เกมนี้มีค่ามากพอให้เข้าไปเล่น (Bourdieu, 1994: 151)

การที่องค์ประธานเข้าใจว่าการกระทำของตัวเองนั้นเป็นไปตามเจตน์จำนงอิสระและเป็นไปตามธรรมชาติเป็นเพียงแค่การหลงลืมว่าประวัติศาสตร์คือรากฐานของโครงสร้างเชิงวัตถุ การสะสมทุนอันเป็นการกระทำเชิงประวัติศาสตร์นี้มีผลต่อการก่อร่างโครงสร้างสังคมซึ่งมีผลต่อปฏิบัติการ ต่อโลกทัศน์และต่อความรื่นรมย์ชื่นชมต่อโลกทางสังคมของผู้กระทำการ การอธิบายตรงนี้จึงสามารถเชื่อมโยงย้อนกลับไปได้ถึงมโนทัศน์ในกลุ่มแรก (agent-action) ว่าทั้งโลกทัศน์ ความคิดและการกระทำของผู้กระทำการไม่เคยเป็นธรรมชาติอย่างแท้จริง ผู้กระทำการทางสังคมไม่ใช่องค์ประธานแห่งปฏิบัติการของตัวเอง สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่กำกับขึ้นปฏิบัติการของพวกเขาคืออาบิตุสนั่นเอง (Braz, 2013: 42)

กระบวนการครอบงำจึงเชื่อมโยงกับการผลิตซ้ำอย่างแยกไม่ออก การครอบงำอย่างหนึ่งของชนชั้นสูงในสนามก็คือการทำให้อาบิตุสนั้นยังสามารถอยู่ต่อไปได้

ตราบนานเท่าอนันต์ด้วยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ในงานเรื่อง *Le reproduction* (1970) บูร์ดิเยออธิบายว่า สิ่งที่จะทำให้อาบิตุสนั้นมีพลังมากยิ่งขึ้นก็คือกระบวนการพร่ำสอน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กระบวนการให้อาบิตุสเข้าไปอยู่ในตัวของปัจเจกให้ได้ ฉะนั้นแล้วอาบิตุสจึงส่งผลลัพธ์ในแบบคงทนยืนนาน แต่บางครั้งระยะเวลาในการปรับตัวของโครงสร้างเชิงวัตถุและโครงสร้างเชิงอัตวิสัย (ความคิด จิตใจ อารมณ์) อาจพัฒนาไปไม่เท่ากัน หรือเหลื่อมเวลากันอย่างที่เราเรียกกันว่า hysteresis กล่าวคือ กระบวนการในการพร่ำสอนจนอาบิตุสแฝงฝังเข้าไปอยู่ในร่างกายเราอาจเกิดขึ้นหรือใช้เวลาไม่เท่ากันกับสิ่งที่มันฝังอยู่ในกฎระเบียบ นอกจากอาบิตุสจะมีลักษณะคงทนยืนนานแล้ว ยังสามารถเปลี่ยนย้ายถ่ายโอนได้ (transposable) หมายความว่า อาบิตุสมิใช่สิ่งที่อยู่ในขอบเขตจำกัด อาบิตุสคือสิ่งที่เคลื่อนย้ายข้ามตำแหน่งได้ ข้ามสนามได้ ยกตัวอย่างเช่น ในสนามหนึ่ง คนชนชั้นล่างก็อาจมีอาบิตุสแบบคนชนชั้นสูง เปรียบเหมือนกับการที่ผู้เล่นเทนนิสสามารถตีลูกเทนนิสได้หลายท่าตามแต่สถานการณ์ของเกมที่แตกต่างกันไป เช่นเดียวกับอาบิตุสที่สามารถก่อให้เกิดพฤติกรรมได้หลากหลายรูปแบบไม่มีที่สิ้นสุดจากการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ในชีวิตทางสังคมที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม ความสามารถในการตีเทนนิสก็แตกต่างจากอาบิตุส แม้การตีเทนนิสจะมีความคล้ายกับทักษะการตีปิงปอง สควอช แต่การข้ามสนามจากการตีเทนนิสไปตีปิงปองก็มิอย่างจำกัด ในทางตรงกันข้าม อาบิตุสก็สามารถขยายขอบเขตไปได้เกินกว่าเส้นเขตแดนของสนาม ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของอาบิตุสก็คือการมีคุณลักษณะสมบูรณ์มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ (exhaustif) ทั้งนี้เพราะอาบิตุสสามารถที่จะผลิตซ้ำด้วยการปฏิบัติการของผู้กระทำการไปได้เรื่อย ๆ ตามอาบิตุสที่สอดคล้องกับตำแหน่งทางสังคมของผู้กระทำการนั้น ๆ (Chevalier and Chauviré, 2010: 159-160)

สรุป จุดเชื่อมโยงระหว่างสนามกับปฏิบัติการ (Between Field and Practice)

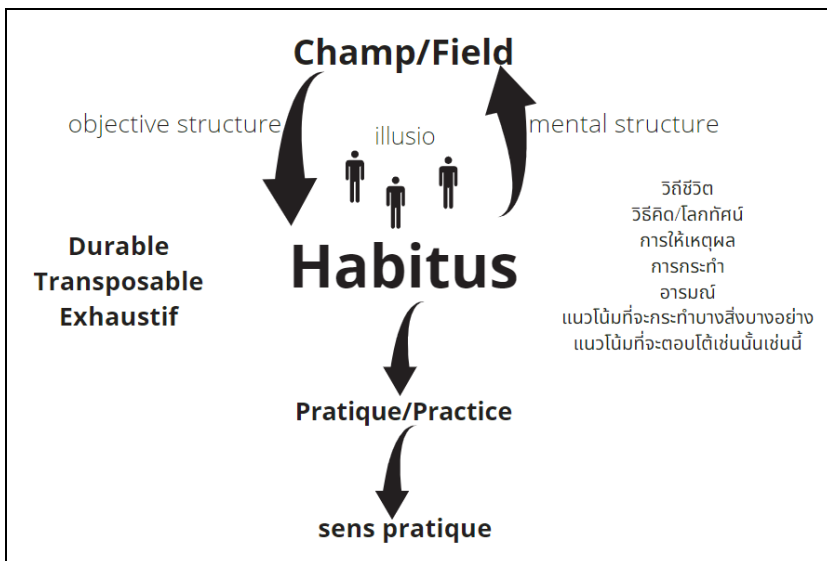
ตามที่คุณเขียนได้นำเสนอไปในหัวข้อโน้ตคนที่เกี่ยวกับผู้กระทำการและการกระทำ (agent - action) แล้วว่าการกระทำหรือการปฏิบัติการใด ๆ ของผู้กระทำการทางสังคมนั้นไม่ใช่สิ่งที่เป็นไปตามสัญญาติญาณอย่างบริสุทธิ์หรือเป็นไปด้วยการคิดคำนวณแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะผู้กระทำการทางสังคมดำรงอยู่ด้วยตำแหน่งทางสังคม

ต่าง ๆ ภายใต้โครงสร้างทางสังคม ซึ่งมีองค์ประกอบทั้งโครงสร้างเชิงวัตถุอย่างทุนทั้งสามประเภทและโครงสร้างที่แฝงฝังอยู่ในตัวของเราอย่างอาบิตูสเป็นตัวกำหนดการปฏิบัติการของผู้กระทำการทางสังคม ซึ่งทั้งทุนและอาบิตูสนั้นก็ต่างดำรงอยู่บนพื้นที่ทางสังคมที่ประกอบไปด้วยสนามที่แตกต่างหลากหลาย บูร์ดิเยออธิบายสูตรการปฏิบัติการไว้ดังนี้ (Bourdieu, 1979: 112)

[(habitus) (capital)] + champ = pratique

[(อาบิตูส) (ทุน)] + สนาม = ปฏิบัติการ

ปฏิบัติการใด ๆ ของมนุษย์จึงมีอาบิตูสเป็นผู้สร้างการกระทำ การกระทำทั้งหลายล้วนเป็นผลผลิตจากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และสังคม ปฏิบัติการของมนุษย์ล้วนถูกกำหนดและกำกับจากตรรกะของแต่ละสนาม หากเราพิจารณาง่ายที่สุดจากสิ่งที่เป็นลักษณะภายนอกที่สุดก็คือ อากัปกิริยาของเรา ท่วงท่าของเรา ร่างกายของเราก็ถูกกำกับด้วยอาบิตูส ยังไม่ต้องขยายการพิจารณาไปจนกระทั่งถึงความเชื่อหรือความคิดของผู้กระทำการซึ่งเป็นระดับนามธรรมที่สูงขึ้นไปที่ย่อมต้องถูกกำกับและถูกควบคุมอย่างใดก็ดี ตัวผู้กระทำการเองมักไม่รู้ตัวว่าแม้แต่อากัปกิริยา ท่วงท่าและร่างกายของเรานั้นถูกกำกับไว้ด้วยอาบิตูสเพราะผู้กระทำการแสดงสิ่งเหล่านั้นออกมาอย่างเป็นธรรมชาติ (Chevalier and Chauviré, 2010: 74)

ภาพที่ 4: สรุปจุดเชื่อมโยงระหว่างสนามกับปฏิบัติการ
ที่มา: สรุปโดยผู้เขียน, 2564

การกระทำที่ดูเหมือนจะเป็นธรรมชาติ และแสดงออกมาแบบไม่ทันได้รู้ตัวนี้มีอิทธิพลต่อสิ่งที่เรียกว่า sens pratique (ฉบับแปลภาษาอังกฤษใช้คำว่า the logic of practice) ซึ่งเป็นสิ่งที่อนุญาตให้เราตอบโต้ได้อย่างที่มันต้องเป็น โดยไม่ต้องสร้างว่าหรือถูกบังคับว่า “ต้องเป็น” สิ่งที่น่าแปลกเป็นมันถูกแฝงฝังอยู่ในตัวของเรามาอย่างยาวนาน sens pratique คือ disposition ที่อยู่ในนัยยะของการอธิบายแบบเหมารวมว่า disposition แบบนี้มาจากการที่ปัจเจกมีตำแหน่งทางสังคมอยู่ในสนาม ซึบซับรับเอาอาบัติของสนามและกระทำอะไรบางอย่างออกมา ทั้งยังกระทำออกมาบนฐานของความเชื่อที่แฝงฝังอยู่ในตัวเอง สรุปแล้ว sens pratique จึงเป็นทั้งแบบแผนทางจิตใจ อารมณ์และแบบแผนทางร่างกาย เพราะความเชื่อนี้มันถูกทำให้ฝังเข้ามาในร่างกายเรียบร้อยแล้ว ว่าในสถานการณ์ใด หรือต่อปัญหาใด ปัจเจกจะมีปฏิกิริยาทำทางต่อสิ่ง ๆ นั้นอย่างไร ซึ่งมันก็สะท้อนถึงจิตใจและอารมณ์ของเราเช่นเดียวกัน (Chevalier and Chauviré, 2010: 141-143) ผู้กระทำการทางสังคมในแต่ละสนามก็มักจะมี sens

pratique เหมือนกัน ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าผู้คนในสนามต่างก็อยู่ภายใต้กฎ/เกมเดียวกันที่ผู้มีอำนาจในสนามตั้งกติกาไว้

อาบิตูสจึงเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างสนามและการปฏิบัติการ อยู่ระหว่างโครงสร้างระดับมหภาคที่เป็นเรื่องของพื้นที่ทางสังคม สนามและตำแหน่งทางสังคม และโครงสร้างระดับจุลภาคที่เป็นเรื่องของผู้กระทำการทางสังคมและการปฏิบัติการ จะเห็นได้ว่าเราไม่สามารถไข่มโนทัศน์เรื่องปฏิบัติการในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เราจะศึกษาโดยแยกขาดออกจากมโนทัศน์เรื่องอาบิตูส และไม่สามารถจะทำความเข้าใจได้เลยว่าอาบิตูสเช่นนั้นเป็นมาอย่างไร เพราะอะไรจึงมีลักษณะเช่นนั้น หากไม่อธิบายถึงทุนประเภทต่าง ๆ และไม่สะท้อนภาพในระดับมหภาคถึงมโนทัศน์เรื่องสนาม หรือ พื้นที่ทางสังคม การอธิบายสังคมและวัฒนธรรมของบูร์ดิเยอจึงไม่ได้เน้นที่ผู้กระทำการทางสังคมแต่เพียงอย่างเดียว ในทางกลับกัน บูร์ดิเยอกลับให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าโครงสร้างเสียด้วยซ้ำ โดยเฉพาะโครงสร้างสองโครงสร้างหลัก นั่นคือ สนาม ซึ่งคือโครงสร้างที่ถูกก่อสร้าง (structure structurée) ด้วยการจัดสรรปันส่วนทุน และอาบิตูส ซึ่งคือโครงสร้างที่ทำหน้าที่ก่อสร้าง (structure structurante) ปฏิบัติการของผู้กระทำการทางสังคมนั่นเอง

References

- Auraiampai, N., Jutaviriya, K. and Cadchumsang, J. (2018). Capitals and Social Network Construction of Vietnamese-Thai Under the Transition Policy in the Thai-Laos Border Area, Nakhon Phanom Province. [in Thai]. **Humanities & Social Sciences**, 35 (1), 219-246.
- Boonwanno, T. (2014). Pierre Bourdieu and Symbolic Violence: Hommage to 12 years pass away of Pierre Boudieu. [in Thai]. **Viphasa**, 7(8), 59-70.
- Bourdieu, P. and Passeron, J. (1964). **Les heritiers: les étudiants et la culture**. Paris: Les Editions de Minuit.

- Bourdieu, P. and Passeron, J. (1970). **Le reproduction: éléments pour une théorie du système d'enseignement**. Paris: Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, P. (1972). **Esquisse d'une théorie de la pratique. Précédé de trois études d'ethnologie Kabyle**. Paris: Librairie Droz.
- Bourdieu, P. (1979). **La distinction. Critique sociale du jugement**. Paris: Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, P. (1980). **Le sens pratique**. Paris: Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, P. (1982). **Ce que parler veut dire: L'économie des échanges linguistiques**. Paris: Fayard.
- Bourdieu, P. (1984a). Espace social et genèse des classes. **Actes de la recherche en sciences sociales**, 52-53, 3-14.
- Bourdieu, P. (1984b). **Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste** (Richard Nice, trans). Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1990). **The Logic of Practice** (Richard Nice, trans). Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1994). **Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action**. Paris: Editions du Seuil.
- Bourdieu, P. (1997/2003). **Méditations pascaliennes**. Paris: Editions du Seuil.
- Bourdieu, P. (2000). **Pascalian Meditations** (Richard Nice, trans). Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2001). **Langage et pouvoir symbolique**. Paris: Editions du Seuil.

- Bourdieu, P. (2007). **Sethakit khong sabsin chaeng sanyarak** [L'économie des biens symboliques, extrait de Raisons pratiques : Sur la théorie de l'action] (Chanida Sangiamphaisalsuk, Translator). Bangkok: Kobfai. (Original text published in 1994)
- Braun, D. (1999). **Cours sur les concepts de base de Pierre Bourdieu**. Retrieved October 15, 2021, from <http://1libertaire.free.fr/BourdieuConcepts.html>
- Braz, A. (2013). **Apprendre à philosopher avec Bourdieu**. Paris: Ellipses.
- Brown, P. (2014). Active Aging: Roles of the Aged Groups and “Capitals” Utilized in Elderly Care Movement. [in Thai]. **Humanities & Social Sciences**, 31 (3), 97-120.
- Chaisingkananont, S. (2001). **Taste: Language in Thai society of the age of consumptionism**. [in Thai]. Bangkok: Chulalongkorn University Social Research Institute.
- Chanrungrmaneekul, U. (2016). Negotiating Process in Film Production of Observational Cinema Through Social Practice: A Case Study of Bang Lamung's Community in Chonburi Province against the Third Phase of Laem Chabang Port's Expansion. [in Thai]. **Journal of Journalism**, 9 (1), 80-116.
- Chevalier, S. and Chauviré, C. (2010). **Dictionnaire Bourdieu**. Paris: Ellipses.
- Chotiwan, P. (2016). Reed Mat Weaving and “Capitals” of Bang Sakao Community in Chanthaburi. [in Thai]. **The Golden Teak: Humanity and Social Science Journal**, 22 (Special Issue), 1-17.

- Dubois, J, Durand, P. and Winkin, Y. (2013). Aspects du symbolique dans la sociologie de Pierre Bourdieu. **Contextes**. Retrieved October 31, 2021, from <https://journals.openedition.org/contextes/5661>
- Durand, P. (2021). Capital symbolique. In Anthony Glinier and Denis Saint-Amand (Eds.). **Le lexique socius**. Retrieved October 31, 2021, from <http://ressources-socius.info/index.php/lexique/21-lexique/39-capital-symbolique>
- Golsorkhi, D. and Huault, I. (2006). Pierre Bourdieu: Critique et réflexivité comme attitude analytique. **Revue française de gestion**, 6 (165), 15-34.
- Jaronrat, M. (2020). Political Economy of Political Accumulation: A Case Study of Thaugsuban Family. [in Thai]. **Journal of Humanities and Social Sciences Surattthani Rajabhat University**, 12 (2), 181-197.
- Komintrachet, R. and Kovin, C. (2017). Inpaeng Network: Dynamic and Changing of Capital. [in Thai]. **Sripatum Review of Humanities and Social Sciences**, 17 (1), 123-131.
- Kongpikul, D. (2012). **The Cultural Capital Reproduction: A Case Study of Praharuthai Convent School**. Master Thesis of Science (Administration Technology). Bangkok: School of Human Resource Development, National Institute of Development Administration.
- Moolsin, W. and Sripirom, K. (2019). The Ritual Baisrisukwan at Ban Kokmuang Prakhon Chai District, Buriram Province: The Reproduction of Cultural Capital for Tourism. [in Thai]. **Walailak Abode of Culture Journal**, 19 (1), 61-78.

- Poedloknimit, C. (2020). The Construction of Self-Identity of the LGBTIQ Groups in the Public Space. [in Thai]. **Humanities and Social Sciences Journal, Ubon Ratchathani Rajabhat University, 11(2)**, 200-212.
- Prasongbundit, S. (2010). **Pierre Bourdieu's Habitus Concept and the Anthropological Theory**. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Puenpa, S. (2010). **Cultural Capital Accumulation in the Field of Photographic Contest: A Case of Student Contestants in the Jean Emile Carroz Foundation's Photographic Contest Project**. Master Thesis of Art in Mass Communication. Bangkok: Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University.
- Robson, K. and Sanders, C. (Eds.) (2009). **Quantifying Theory: Pierre Bourdieu**. Toronto: Springer.
- Sarot, S. (2014). **The Development of Reinforcement Community Economy's Model of Cultural Capital: A Case of Rafting House Settlement, Sagaekrang River, Uthai Thani Province**. Doctoral dissertation of Philosophy in Development Education. Bangkok: Silpakorn University.
- Sing-In, S. (2018). The Study of Capital in Possession of Cross Border Entrepreneurs at the 3 Relief Points on Thailand-Laos Border. [in Thai]. **Journal of Social Sciences, Chiang Mai University, 30 (2)**, 179-212.
- Supunya, P. (2021). The Development of Capital Concept: Context of Isan Society. [in Thai]. **Udon Thani Rajabhat University Academic Journal, 9 (1)**, 1-16.

- Wongsasuluk, P. and Hongwityakorn, U. (2020). Proposed Learning-Space Model for Developing Significance of Symbols in Cultural Products. [in Thai]. **Journal of Education Studies**, 48 (3), 164-183.
- Yanyongkasemsuk, R. (2014). Concepts of Class and Capital of Pierre Bourdieu. [in Thai]. **Burapha Journal of Political Economy**, 2 (1), 29-44.
- Yanyongkasemsuk, R. (2015). Capital and Marriage. [in Thai]. **Burapha Journal of Political Economy**, 3 (2), 31-54.